

**L. Press, J. Kolenda, P. Dyczek, K.
Lewartowski, T. Sarnowski, W.
Szubert, A. Ładomirski, K.
Bykowski, R. Massalski, W. Klinger**

Novae. Sektor Zachodni

Informator Archeologiczny : badania 19, 206-207

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wśród ruchomego materiału archeologicznego najliczniej jest reprezentowana ceramika bułgarska i bizantyjska z pewną przewagą tej ostatniej. Z innych znalezisk na wyróżnienie zasługuje bogato ornamentowana, gliniana lampka oliwna z epoki wczesnobiazyjskiej oraz żelazne radiśko, datowane na X w. Ponadto wydobyto znaczną ilość żelaznych gwoździ i fragmentów szklanych naczyń oraz kości zwierzęcych.

Przeprowadzone badania pozwalają widzieć historię osadnictwa na obszarze badanej twierdzy w nieco innym świetle niż sugerowały to dotychczasowe ustalenia.

Pierwsza faza zasiedlenia twierdzy przypada na okres V-VI w., a więc obejmuje czasy wczesnobiazyjskie, kiedy kwitło tu intensywne życie, postawione na wysokim poziomie cywilizacyjnym. Pod koniec VI w. twierdza została zdobyta i częściowo zniszczona przez plemiona starobułgarskie i od tego czasu aż do około połowy IX w. brak jest śladów osadnictwa na przebadanym terenie.

Druga faza zasiedlenia trwa od połowy IX do połowy XI w. i związana jest z osadnictwem ludności bułgarskiej, która jednak tylko w niewielkim stopniu wykorzystywała do swego znacznie bardziej prymitywnego budownictwa pozostałości zabudowy bizantyjskiej.

Po połowie XI w. ponownie brak jest śladów osadnictwa.

Na razie prace nie będą kontynuowane.

NOVAE
Sektor Zachodni

Uniwersytet Warszawski
Ekspedycja Archeologiczna

Badania prowadziła prof. dr hab. Ludwika Press przy współudziale prof. dr hab. Jerzego Kolendy, mgr. Piotra Dyczka, mgr. Kazimierza Lewartowskiego, dr. Tadeusza Sarnowskiego, dr. Waldemara Szuberta - pracownicy UW oraz dr. Andrzeja Ładomirskiego i mgr. Karola Bykowskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego. Architektem ekspedycji był doc. dr inż. arch. Ryszard Massalski /współpracował mgr inż. arch. Waldemar Klinger/. Dwudziesty piąty sezon wykopaliskowy. Rzymska twierdza /legionu I italskiego/ i miasto północnoantyczne - od I w. n.e. do okresu późnorzymskiego.

Prace archeologiczne prowadzona w północno-zachodniej części twierdzy /odcinek IV/, w centrum /odcinek XI/ oraz przy murze zachodnim /odcinek II/.

Na odcinku IV kontynuowano badania szpitala wojskowego - valetudinarium. Prace skoncentrowano w trzech miejscach: skrzydło północne, skrzydło wschodnie, dziedziniec szpitala. Uściślono rozplanowanie pomieszczeń szpitalnych, uchwycono regularność w wewnętrznym planie valetudinarium. Wydaje się, że w traktach północnym, zachodnim i południowym przestrzegano zasady, 18 do jednego wąskiego pomieszczenia /około 1,5 x 5,3 m/ przylegają z obu stron większe /4,5 x 5,3 m/. Z głównego korytarza wchodziło się do wąskiego przedsionka, stąd prowadziły wejścia do bocznych pomieszczeń. Na zachowanych fragmentach murów odsłonięto zachowane in situ fragmenty tynków pokrytych czerwoną farbą. Niektóre fragmenty tynku, sagite pod kątem są prawdopodobnie elementami wnętrza oikemnej.

Inny układ miały pomieszczenia narożne. Tworzyły kwadrat o boku równym szerokości traktu - 5,3 m; prowadziły do nich wejścia o szerokości 2,5 m.

W części północno-zachodniej szpitala odsłonięto pozostałości po latrynie z systemem kanałów otaczających z czterech stron platformę o rozmiarach 5,35 x 5,5 m. Na platformie wznosiły się najprawdopodobniej drewniane konstrukcje. Dno kanałów były wyłożone dachówkami ze stemplem legionu I italskiego. Płyty ceramiczne i dachówki odsłonięto również na górnej powierzchni platformy, jednak jak wskazują obserwacje stratygraficzne należą one do okresu późniejszego.

W skrzydle wschodnim od strony via praetoria, na osi W-Z valetudinarium, natrafiono na schody - pozostałość po wejściu do budowli. Wyższe poziomy zostały mieszczące w trakcie budowy późniejszej ulicy W-Z, związanej z tzw. budowlą z portykami.

Wykopy w części centralnej dziedzińca szpitalnego, wydają się wskazywać zarówno na istnienie w tym miejscu budowli współczesnej valetudinarium, jak również późniejszej przebudowy.

W sondażach północnych, w których istniała możliwość prowadzenia prac wykopaliskowych do calca, natrafiono poniżej podłóg szpitala - złożonych z cienkich warstw żółtego piasku - na wcześniejszą budowlę. Została ona całow rozstrząsana w trakcie budowy valetudinarium. W części północnej po wspomnianej budowlę zachowały się pozostałości hypokamstium, niezbadany do końca układ kanałów, zaś we wschodniej muru o grubości 0,5 m oraz posadzki. Były one położone na grubej warstwie zaprawy. Jeden typ posadzki był wykonany z dobrze wypalonych płyt ceramicznych o rozmiarach 0,35 x 0,3 m /w tym na czterech zachowały się ślady stempli legionu I italskiego/. Drugi rodzaj zrobiono z płyt o rozmiarach 0,4 x 0,4 m i małych cegiełek 0,18 x 0,18 m.

Znaleziska: detale architektoniczne /kapitele, bazy, fragmenty trzonów kolumn/ monety z brązu i srebrna I-IV w., lampy z gliny i brązu, naczynia z brązu, ceramika naczyntowa: kuchenna i stołowa, fragmenty amfor z dipinti, duże ilości fragmentów naczyń szklanych. Fragmenty dachówek ze stemplem legionu I italskiego oraz bardzo interesujące fragmenty dachówek ze stemplem legionu nadreńskiego LEG I M P F.

Na odcinku XI prowadzono prace przed fasadą i w zachodniej części komendantury. Eksplorowano pomieszczenia po wschodniej i zachodniej stronie kaplicy sztandarów. W pomieszczeniu zachodnim odsłonięto duże bloki fundamentu należące zapewne do fasady kaplicy sztandarów. Przed fasadą zachowała się platforma, na którą prowadziły schody z dwóch stron. W wyższych warstwach, pochodzących z okresu używania principia przez legion, uchwycono ślady kolejnych etapów przebudowy. Z zabytków ruchomych szczególnie interesujące są fragmenty posągów z brązu ze śladami złocenia. Niektóre wydają się pochodzić z posągu dziecięcego, inne sugerują istnienie posągu konnego. Znalaziono również monety z brązu, duże ilości fragmentów ceramiki naczyńowej, fragmenty stemplowanych cegieł i dachówek.

Na odcinku II eksplorowano sondą w intervallum. Uchwycono poziomy aliczne *via sagularis*. Natrafiono również na kanał uliczny przykryty wielkimi płytami.

CYPR

NEA/KATO/PAPHOS
Maloutena - pałac rzymski

Stacja Archeologii Śródziemnomorskiej
w Kairze

Badania prowadziła ekipa pod kierownictwem doc. dr. hab. Wiktora A. Daszewskiego, z udziałem prof. dr. hab. Zofii Sztetylio /archeolog-epigrafik/, dr. Jolanty Młynarczyk /archeolog/, dr. Stanisława Medekazy /architekt/ i Jacka Kacy /fotograf/. Dwudziesta kampania wykopaliskowa /16.09. - 8.11.1985/.

Podobnie jak w ubiegłym sezonie, główny nacisk położony został na odsłonięcie dalszych partii rzymskiej budowli pałacowej, tzw. Willi Tezeusza, co wiąże się z programem turystycznego zagospodarowania stanowiska zaplanowanym przez Cypryjski Departament Starożytności. Prace prowadzono także w obrębie tzw. Domu Alona, gdzie w 1983 r. odkryty został zespół mozaik figuralnych o tematyce mitologicznej.

Willi Tezeusza

Prace koncentrowały się w rejonie skrzydła zachodniego oraz w skrzydle północnym. W skrzydle zachodnim otworzono szereg wykopów na długości ponad 35 m i szerokości 10 m, gdzie odsłonięto dalsze części pałacu i uchwycono zalegające pod nimi konstrukcje wcześniejsze oraz ulicę. Zakończono odmalowanie wielkiego podziemnego pomieszczenia /Nr 18W, wymiary 10 x 4 m/, przykrytego sklepieniem kolebkowym i pełniącego funkcję rezerwuaru wodnego lub magazynu. Odsłonięto przylegającą do tego pomieszczenia salę nr 21, należącą do najpóźniejszych konstrukcji powstałych w ramach pałacu - znaleziono w niej m.in. zespół kilku późnorzymskich i wczesnobizantyjskich amfor. Do najwcześniejszej fazy willi należy natomiast leżąca na południe od sali nr 21 sala nr 23, której wnętrze odsłonięto w bieżącym sezonie. Miała ona prawdopodobnie charakter budowli bazylikalnej. Do odsłoniętych w tym sektorze konstrukcji wcześniejszych należą fragmenty hallenistycznej ulicy biegnącej z zachodu na wschód, wzdłuż której biegi szeroki kanał przykryty blokami kamiennymi oraz pozostałości leżących wzdłuż niej budowli i należących do nich posadzek.

Badania w części północnej pałacu wykazały, że konstrukcje pomiędzy pomieszczeniami 14 i 15 x 114 i 115 niemal doszczętnie zostały zburzone, a mury rozebrane. Nieliczne zachowane ich fragmenty sugerują, że znajdowały się tu pomieszczenia o charakterze gospodarczym.

Dom Alona

Odsłonięto kolejne dwa pomieszczenia tej budowli: nr 3 - z dobrze zachowanymi murami /niekiedy do wys. 1 m/, na których natrafiono na ślady dekoracji malarskiej /motywy roślinne/ oraz posadzką mozaikową o wzorach geometrycznych; nr 5 - z posadzką mozaikową z różnobarwnych kostek. Ponadto na północny wschód od odkrytych poprzednio sal nr 1 i 2 odsłonięto zespół fundamentów, stanowiących prawdopodobnie podbudowę drewnianej podłogi. W zalegającym między nimi rumowisku znaleziono dużą ilość fragmentów doskonałej jakości tynków z dekoracją malarską /motywy roślinne i geometryczne, fragmenty scen figuralnych/ oraz fragmenty malowanej inskrypcji w języku greckim.

Na całym terenie wykopalisk znaleziono liczne fragmenty ceramiki, w tym lampek oliwnych oraz monety, pochodzące głównie z IV w. n. e. Na szczególną uwagę wśród znalezisk luźnych zasługują: dwa kamienne ołtarzyki do palenia kadzidła i srebrna moneta Wespazjana z przedstawieniem świątyni Afrodyty w Pałacu Paphos /Dom Alona/, brązowa miska znaleziona w gruzach wczesnorzymskiej budowli pod skrzydłem zachodnim pałacu.

W ramach prac rekonstrukcyjnych ekipa pracowników Departamentu Starożytności Cypru przeprowadziła anastylozę zachodniej ściany pomieszczenia nr 1 w Domu Alona. Szczegółowe badania i projekt rekonstrukcji tej ściany, wyposażonej w półokrągłą niszę z oborną półkolumnami i bogatym gzymsiem, został przygotowany przez naszą misję i wykonany pod nadzorem architekta misji.